

KONING F. J. & BAEYENS G. 1990. *Uilen in de duinen*. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht/Gemeentewaterleidingen, Amsterdam. 119 p. ISBN 90.5011.042.8. Prijs f 33,- (+ f 3,50 verzendkosten). Te bestellen door storting van dit bedrag op postbank 13028 t.n.v. Uitgeverij KNNV, Eindhoven, onder vermelding van NB 52.

Wie dertig jaar lang onderzoek aan een vogelgroep heeft gedaan, zit op een goudmijn. Zolang hier echter geen publikaties uit voortkomen, is het onderzoek eigenlijk niet-bestaand. Daarom is het verschijnen van *Uilen in de duinen* bijzonder toe te juichen, want tot nu toe waren de resultaten van het onderzoek van Fred Koning slechts mondjesmaat beschikbaar gekomen. In samenwerking met Gert Baeyens is veel materiaal gerangschikt, bewerkt en met elkaar in verband gebracht. Het resultaat is een intrigerend boek, waarin veel vragen worden beantwoord en minstens zoveel vragen worden opgeroepen.

De inleidende hoofdstukken beschrijven enkele karakteristieken van uilen, de methoden van onderzoek (te summier), braakballen (vindkansen, kenmerken, seizoensvariatie in produktie) en het voorkomen van potentiële prooien (vooral muizen en vogels). Vervolgens worden Rans-, Bos-, Steen- en Velduil behandeld. Bij elke soort wordt ingegaan op voorkomen, leefgebied, dichtheid, jachtmethoden en jachtgebied, voedsel, gedrag, broedbiologie en ringresultaten. Vervolgens wordt de informatie verzameld bij Rans- en Bosuil. Veel nadruk wordt gelegd op voedsel en broedbiologie, parameters die relatief makkelijk zijn te onderzoeken bij uilen vanwege de herkenbaarheid van prooien in uileballen en het gebruik van nestkasten. Opmerkelijk is het hoge aandeel vogels in het menu van zowel Ransuil (16%) als Bosuil (40-60% per jaar). In de periode 1962-89 is de Ransuil in de AW-Duinen vrij sterk in aantal afgenomen (vooral na 1975); in hetzelfde tijdvak is de Bosuil tot 1976 juist toegenomen, om vervolgens iets onder het topniveau stabiel te blijven. Het zou me niet verbazen als deze trend landelijke geldigheid heeft. Het waarom van deze schommelingen is niet eenvoudig te verklaren. De auteurs doen echter een poging, daarbij uitgaande van globale informatie over de talrijkheid van de belangrijkste prooidieren (konijn, veldmuis, vogels) en de aantalsontwikkeling van alle aanwezige predatoren (dus inclusief vos en overdag jagende roofvogels als Sperwer, Torenvalk en Boomvalk, maar exclusief de kleine roofzoogdieren). Op basis hiervan is de consumptie van enkele prooi-soorten door gevleugelde predatoren berekend. De populatieschommelingen van de uilen worden vervolgens in verband gebracht met het aanbod van voedsel. In dit gedeelte van het boek wordt de tekst bijzonder speculatief. En hoe aantrekkelijk dat ook kan zijn, erg overtuigend vond ik het idee van voedselconcurrentie niet. Zo wordt de komst van de vos verantwoordelijk gesteld voor een verminderde consumptie van konijnen door Bosuilen (uitgaande van het idee van directe voedselconcurrentie). Evenzo lijkt het alsof de auteurs de herkolonisatie van de duinen door de Sperwer verantwoordelijk stellen voor een ach-

teruitgang van de Bosuil, wederom als gevolg van voedselconcurrentie. Deze uitspraken worden onvoldoende onderbouwd. De berekeningen van het voedselaanbod zijn daarvoor te zwak. De vogeldichtheden zijn bijvoorbeeld veel te laag omdat de gebruikte telmethoden niet geschikt zijn om aantallen vogels te kwantificeren: in de winter is de trefkans gering, en in de zomer worden uitsluitend territoria geregistreerd, dus geen niet-broedende vogels of jongen van eerste en volgende broedsels. En zelfs al zouden Bosuilen 40% van de konijnen opvreten, dan nog is niet bekend of dit toegevoegde mortaliteit is (waardoor de totale sterfte zou stijgen) en of deze predatiedruk leidt tot een afname van het konijn of tot een verminderde beschikbaarheid van konijnen voor andere predatoren. De waargenomen schommelingen in prooi-keus zijn – zoals de auteurs eigenlijk ook al aantonen – vermoedelijk een gevolg van habitatveranderingen (vooral verruiging van de duinen), waardoor de ene prooi-soort toeneemt en de andere afneemt.

De relatie prooi-predator is de afgelopen decennia uitgebreid aan de orde geweest (recente review door I. Newton in *Bird Population Studies*, Oxford University Press). Zonder kennis te nemen van deze bevindingen is het weinig zinvol te speculeren over predatie-effecten. De complexiteit van dit type onderzoek overstijgt de mogelijkheden van de amateur-vogelaar. Deze laatste is echter wel in staat veel tijd te steken in langlopend onderzoek, iets waar weinig wetenschappers zich aan wagen. *Uilen in de duinen* is een leerzaam Nederlands voorbeeld. Jarenlang enthousiast gegevens verzamelen leidt tot een reeks cijfers over populatieschommelingen, reproductie en prooi-keus. Achteraf worden op grond van de bevindingen vragen geformuleerd, waarbij zich het probleem voordoet dat allerlei mogelijke verbanden niet oorzake-lijk hoeven te zijn. Zonder experimenteel onderzoek valt dan weinig met zekerheid te zeggen. Enige voorzichtigheid is daarom geboden (zie ook Supplement 1, *Ibis* 133, 1991). Maar afgezien van allerlei wetenschappelijke vragen en problemen: eigen langlopend onderzoek verschaft ook veel plezier en kan een intellectuele uitdaging zijn. Dit boek is daarvan het levende bewijs. Een aanrader. — Rob G. Bijlsma

EVERY M. & LESLIE R. 1990. *Birds and Forestry*. Poyser, London. XII + 299 p. ISBN 0.85661.058.5. Prijs f 72,50.

In dit boek worden drie thema's aangesneden: het ontstaan van de Britse bosbouwindustrie, de effecten van bosbouw op vogels en de waarde van bos als habitat voor vogels. Deze onderwerpen zijn geheel geënt op de ervaringen in Groot-Brittannië en hebben een zwaar naaldhoutstempel. De eerste hoofdstukken beschrijven de veranderingen binnen de bosbouw, karakteristieke bosvogels en methoden van bosbeheer. In hoofdstuk 4 komen deze belangen bij elkaar en wordt ingegaan op de kosten en baten van bos, de bosopbouw en oogstmetho-den, en de effecten van dat alles op vogels. In Nederlandse termen: multifunctioneel bos.

De rode draad door het boek wordt gevormd door de

passages over de grootschalige naaldhoutaanplantingen op het hoogland. Forse subsidies hebben er de laatste twee decennia toe geleid dat enorme oppervlakten hoogveen en heide zijn ontgonnen en ingeplant met naaldhout, veelal exoten als sitkaspar. Deze activiteiten hebben een desastreuze uitwerking op de karakteristieke avifauna van de hooglanden. Al spoedig bleek de vogelbevolking van hoogland echter zeer slecht onderzocht te zijn. Evenmin was er veel onderzoek gedaan naar de bewoners van de nieuw-ontstane naaldbossen. Natuurbeschermers hadden zodoende lange tijd geen poot om op te staan, met tot gevolg een slepende controverse tussen de conservatieve Britse bosbouwindustrie en natuurbeschermers. In dit boek wordt een pleidooi gehouden voor betere samenwerking tussen beide groepen. De situatie lijkt enigszins op wat in Nederland tussen 1900 en 1950 is gebeurd. De ontginning van woeste gronden (vaak in het kader van de werkverschaffing) vernietigde de hoogveen- en heidegebieden van Drenthe, Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant. Alleen de strijdbaarheid van mensen als Beijerink en Brouwer heeft voorkomen dat alle heidevelden in die periode zijn opgeslokt door de Heidemij. Opvallend is ook de parallel tussen de Forestry Commission en molochs als Heidemij en Rijkswaterstaat. In beide gevallen een staat binnen een staat, met een voor buitenstaanders vrijwel ondoordringbaar beleid. Het verschil met de Britse situatie bestaat eruit dat de toenmalige Nederlandse ontginners tegenwoordig worden betaald om hier en daar de oude toestand te herstellen. Het kan verkeren. In ieder geval levert dit boek een duidelijke les: alleen op grond van harde cijfers zijn hardleerse (semi-)overheden tot een andere koers te bewegen. — *Rob G. Bijlsma*

DAVIDSON N. C., D'A. LAFFOLEY D., DOODY J. P., WAY L. S., KEY R., DRAKE C. M., PIENKOWSKI M. W., MITCHELL R. & DUFF K. L. 1991. *Nature conservation and estuaries in Great Britain*. Nature Conservancy Council, Peterborough. 422 p. ISBN 0.86139.708.8. Te bestellen bij de Publications Unit van de Joint Nature Conservancy Council, Northminster House, Peterborough PE1 1UA, Engeland. Prijs c. £ 25,-

In de serie *Ecology of the Wadden Sea* (Balkema, Rotterdam), verscheen tien jaar geleden bij ons het standaardwerk *Birds of the Wadden Sea* onder redactie van Cor Smit en Wim Wolff. In hetzelfde jaar zag in Engeland *Estuary birds of Britain and Ireland* door Tony Prater het licht. De Britten ontbeerden echter een samenvattend werk over de natuurlijke "niet-vogel"-waarden van hun estuariën; aspecten die voor de Waddenzee behandeld werden in de andere delen van de serie *Ecology of the Wadden Sea*. Het kloekke rapport van de NCC, samengesteld en geschreven door een team onder leiding van Nick Davidson, wordt door hen gezien als het Britse equivalent van *Ecology of the Wadden Sea* (Noord-Ierland wordt hierin niet behandeld). Het is compact, er is meer ruimte besteed aan menselijke activiteiten (p.337-387 gaan over "Human estuarine activities" en "Global warming and sea level change"). Kortom, het is modern en up to date. Het langste hoofdstuk (p.187-274) gaat over vogels en zou als zelfstandige publikatie niet misstaan. Op grond van de meest recente gegevens over het voorkomen van trek- en broedvogels (de *Birds of the Estuaries*

Enquiry en de *National Wildfowl Counts* zijn de belangrijkste bronnen) wordt het belang van 138 estuariën gedocumenteerd, geanalyseerd en in een (inter-)nationale context geplaatst. Het artikel bevat een weelde aan samenvattende grafieken over de relatieve verspreiding van watervogels in verschillende tijden van het jaar. Er is een boeiende analyse van de dichtheden die steltlopers en andere watervogels bereiken in gebieden van verschillende grootte: hoe meer eenden en ganzen, hoe meer steltlopers; maar ook: hoe uitgestrekter het gebied, hoe kleiner de dichtheden! Ook worden de broedpopulaties van steltlopers, meeuwen, sterns en zangvogels op de Britse kweldergebieden en kuststroken in kaart gebracht. In de kritische bespreking van het gebruik van 1%-normen wordt erop gewezen dat voor wat betreft de Britse menselijke bevolking alleen Londen als een internationaal belangrijk gebied zou gelden. *Nature conservation and estuaries in Great Britain* is een belangrijk werkstuk, met boeiende passages. Ook voor Nederlandse wad- en watervogelaars een terugkerende bron van belangrijke vergelijkende informatie. — *Theunis Piersma*

TROTIGNON J. 1991. *Mauritanie. Carrefour des oiseaux*. Editions Nathan, Paris. 113 p. ISBN 2.09.278391.2. Verkrijgbaar bij de LPO, B.P.263, 17305 Rochefort Cedex, Frankrijk Prijs FFr 270, inclusief porto.

Voor degenen onder U die nog niet uitgelezen, of beter, uitgekeken zijn op de wadden en de vogels van de Banc d'Arguin, dat fabelachtige natuurgebied voor de Mauretaanse kust, is dit fotoboek van Jacques Trotignon een "must". Opgedragen aan de oorspronkelijke bewoners, de Imraguen, geeft dit boek het meest complete fotografische beeld van de Banc d'Arguin dat beschikbaar is. Landschap, geschiedenis, Imraguen, monniksrobber, sterns, flamingo's, steltlopers ("vijf miljoen pootjes") en pelikanen worden allemaal in beeld gebracht. Trotignon houdt van luchtfoto's: een groot deel van het gebied is wel ergens op een foto te vinden. Opvallend is de helderheid van zijn foto's. De vele koloniefoto's en het ontbreken van foto's van steltlopers in voorjaarsrui of in zomerkleed, geven aan dat zijn platen voornamelijk in nazomer, herfst en winter zijn gemaakt. Dat is inderdaad de helderste tijd van het jaar. Het boek is een luxe uitgave op zwaar, glanzend papier. Bij de lay-out is soms merkwaardig met verschillende lettertypes omgegaan. Alleen voor de foto's is het boek de koop al waard. Dus als je Frans leest, heb je de tekst er gratis bij! — *Theunis Piersma*

YEATMAN-BERTHELOT D. 1991. *Atlas des oiseaux de France en hiver*. Société Ornithologique de France, Paris. 575 p. ISBN 2.9505440.0.2. Prijs FFr 350 (+ FFr 28 verzendkosten).

Voor de meeste ornithologen zal het een aangename verrassing zijn te vernemen dat er een nieuwe Franse atlas is verschenen: *Atlas des oiseaux de France en hiver*, een winteratlas dus. De naam van Dosithée Yeatman-Berthelot, dochter van de Yeatman van de Franse broedvogelatlas, prijkt als auteur op de omslag. Frankrijk is, met 246 soorten regelmatige wintervogels en 56 schaarse en zeldzame, een belangrijk overwinteringsgebied voor (noorde-

lijke) broedvogels, ook uit Nederland. Het is hierom dat deze atlas interessant is voor allen die geïnteresseerd zijn in het lot van "hun" broedvogels in de winter. Meteen bestond bij mij dan ook de neiging te gaan bladeren en te kijken naar de verspreiding van een aantal soorten. De Roodborsttapuit bijvoorbeeld. De soort overwintert overal in Frankrijk, ook in de meest noordelijke blokken. Daar Nederland tot de noordelijkste broedgebieden van de Roodborsttapuit behoort, zal het hier grotendeels om Nederlandse vogels gaan. Dit maakt meteen duidelijk dat koude die tot in Frankrijk doordringt van directe invloed kan zijn op de aantallen die terugkeren in ons land.

Een ander leuk voorbeeld is het Nonnetje. De Nonnetjes die door de strenge koude in de winter van 1978/79 uit Nederland verdreven werden, zijn op de verspreidingskaart terug te vinden. In andere jaren is het Nonnetje in Frankrijk een schaarse wintergast, maar in de winter van 1978/79 werden veel waarnemingen gedaan, met name in het binnenland. Al bladerend vallen veel meer leuke zaken op.

Het boek bevat 575 pagina's en het papier is van hoge kwaliteit. In een fraaie lay-out is voor iedere soort een beschrijving met een verspreidingskaartje opgenomen. In veel gevallen wordt de verspreiding vergeleken met die gedurende het broedseizoen (hiervoor worden gegevens uit de periode van de broedvogelatlas gebruikt). Er wordt een sheet met oppervlaktegrid bijgeleverd om het mogelijk te maken een bepaald blok op te sporen. Helaas valt de kaart op de sheet niet exact samen met die uit het boek zodat het niet mogelijk is met enige nauwkeurigheid te zoeken. Een hinderlijk foutje. Bij een aantal soorten zijn grafiekjes opgenomen die verbanden suggereren tussen aantallen of verspreiding en bijvoorbeeld klimaatfactoren.

Fraaie tekeningen van vijf kunstenaars verlevendigen de tekst. Na vijf pagina's met algemene informatie en elf pagina's met meteorologische en morfologische aspecten van Frankrijk worden 302 soorten behandeld op 522 bladzijden.

Ongeveer 1400 amateurornithologen hebben door het invullen van formulieren de basis gelegd voor dit mooie stukje werk. De periode waarin de gegevens werden verzameld omvat vier winters (1977/78 t/m 1980/81). Onder winter wordt hier de periode december tot en met februari verstaan, waarbij de gegevens per decade werden opgevraagd. Het gehanteerde grid bestaat uit rechthoeken van 20x27 km. Waarnemers konden deze in vieren delen om de gegevens nauwkeuriger te maken, doch dit was facultatief. Hoewel de atlas in beginsel kwalitatief van opzet was, bood het formulier de mogelijkheid semi-kwantitatieve data aan te leveren, waarbij een schaal met progressieve aantalsklassen werd gebruikt. Weinig waarnemers lijkten van deze mogelijkheid gebruik te hebben gemaakt, want bij slechts enkele soorten (Kievit en duiven bijvoorbeeld) is deze schaal op de verspreidingskaart terug te vinden.

Verder is voor een aantal soorten een verschillende maat van stippen gebruikt om aan te geven in hoeveel winters gedurende de onderzoeksperiode de soort aanwezig was (Grote Jager bijvoorbeeld). Waarom deze informatie niet voor meer soorten wordt gegeven, is mij niet duidelijk geworden. De samenstelling van de Franse vogelwereld is vrij constant door het jaar heen. Van de 45 meest algemene wintervogels broeden er 43 ook in Frankrijk, wat natuurlijk niet wil zeggen dat het ook dezelfde individuen zijn. Keep en Koperwiek vormen de uitzon-

dering op deze regel.

Deze atlas heeft een hoeveelheid nieuwe informatie boven water gebracht. Sommige soorten, waarvan eerder werd geloofd dat ze 's winters het land geheel verlieten, blijken in Frankrijk te overwinteren, zij het vaak in kleine aantallen. Voorbeelden zijn Kwak, Dwergarend, Draaihals, Zwarte Wouw en Dwergooruil. Andere soorten als Vaal Stormvogeltje, Grote Zilverreiger, Lepelaar, Brandgans en Grote Burgemeester blijken 's winters algemener te zijn dan werd verondersteld. Daarentegen zijn er ook soorten die, in tegenstelling tot wat eerder werd gedacht, slechts af en toe worden waargenomen. Kuhls Pijlstormvogel, Bastaardarend, Regenwulp en Kalandereeuwewik bijvoorbeeld.

Het is jammer dat in een boek als dit, dat ook van belang is voor ornithologen ver buiten de landsgrenzen, behalve wetenschappelijke namen geen enkel woord in een andere taal dan Frans te vinden is. Samen met de hoge prijs (350 FF) doet dit afbreuk aan de toegankelijkheid van deze waardevolle gegevens. Je raakt echter niet gauw uitgekeken in dit boek en ook als naslagwerk is het nuttig. De echt geïnteresseerden zullen dus wel door die bezwaren heenbijten. Bij hen mag dit werk dan ook niet op de boekenplank ontbreken. — Ward Hagemeijer

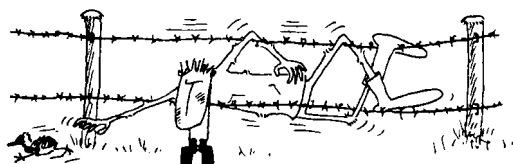
BEINTEMA A. 1991. *Breeding ecology of meadow birds (Charadriiformes); implications for conservation and management*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen. Aanwezig in de NOU-bibliotheek; ook aan te vragen via IBN (voorheen RIN) en universiteitsbibliotheken.

Op 27 april 1991 promoveerde Albert Beintema op een proefschrift over de broedbiologie van weidevogels. Na een (geestig) voorwoord en een uitvoerige inleiding, beide in het Nederlands, volgen acht Engelstalige hoofdstukken waarvan er zes de laatste vijf jaar zijn verschenen als tijdschriftartikel: vier in *Ardea*, één in *Colonial Waterbirds* en één in *Journal of Applied Ecology*.

Het eerste hoofdstuk geeft een interessante vergelijking van de broedvogelbevolking in de Noord Amerikaanse prairies met die van de Nederlandse weilanden. Het tweede hoofdstuk laat, aan de hand van de ringgegevens, overtuigend zien dat het broedseizoen sinds het begin van deze eeuw twee weken naar voren is geschoven als gevolg van veranderingen in het agrarische gebruik van het grasland. Hoofdstuk 3 gaat over de factoren die van invloed zijn op het broedsucces van weidevogels. Het broedsucces wordt, zoals het hoort maar slechts zelden gebeurt, gemeten in termen van de dagelijkse overlevingskans. Het broedsucces wordt in sterke mate bepaald door de kans op vertrapping, en dus door de veedichtheid, en in mindere mate door predatie. De laatste vier hoofdstukken gaan over het wel en wee van de kuikens. Met behulp van de gepresenteerde grafiekjes kan elke vogelranger de leeftijd van de weidevogelkuikens berekenen (hoofdstuk 5), terwijl de lichaamsconditie is af te lezen uit grafieken en tabellen die het verband geven tussen snavelengte en lichaamsgewicht (hoofdstuk 7). Hoofdstuk 6 laat zien waarom de conditie-index varieert. Kleine kuikens zijn niet in staat om voldoende warmte te produceren en moeten daarom nog regelmatig worden opgewarmd door de ouders. Koud weer leidt er toe dat de kuikens niet tot voedselzoeken komen. Het gevolg is dat bij langdurig

slecht weer kuikens niet doodgaan van de kou maar van de honger. In tegenstelling tot de volwassen weidevogels die grote bodemdieren eten (emelten, regenwormen), moeten jonge kuikens het vooral hebben van loopkevers, wapenvliegen en andere prooidieren die ze aan de oppervlakte en in de vegetatie vinden. De toegenomen bemesting van het grasland heeft een groter voedselaanbod voor de adulte weidevogels met zich meegebracht (méér wormen en emelten), maar voor de jonge vogels is het voedselaanbod verschaald. Het laatste hoofdstuk gaat in op de overlevingskansen van de kuikens. De vroeg en laat uitgekomen vogels hebben minder overlevingskansen dan de kuikens die halverwege het broedseizoen uitkomen. Een vergelijking tussen de jaren leert dat er in natte voorjaren meer jongen groot komen.

Het boekje, 128 bladzijden dik en leuk geïllustreerd met cartoons van de auteur, is zeer leesbaar geschreven en bevat bijzonder veel informatie voor iedereen die in weidevogels is geïnteresseerd. De implicaties voor het beheer van weidevogelgebieden zijn evident, maar de wetenschappelijke betekenis zit hem vooral in de vergelijking van verschillende vogelsoorten. De gepresenteerde bevindingen geven geen aanleiding tot optimisme ten aanzien van de toekomst van de weidevogels: ze zullen zich wellicht alleen kunnen handhaven in reservaten en in gebieden waar een beheersovereenkomst geldt. Of ze daar tot in lengte van dagen zullen blijven voorkomen, hangt echter ook af van de omstandigheden in de wintergebieden. — *Leo Zwarts*

Jonge weidevogel en onderzoeker (cartoon Albert Beintema).